

Hər bir xalq özünün tarixi abidələri, şəxsiyyətləri ilə fəxr edir. Bunlar millətin, xalqın qədimliyindən və qəhrəmanlığından soraq verir. Hələ yer üzündə elə bir xalq, millət yoxdur ki, onun heç olmasa yaxın keçmişdə belə fəaliyyət göstərən tarixi şəxsiyyəti olmasın.

Azərbaycan xalqının tarixi keçmişi və tarixi şəxsiyyətləri bir çox yüzilliklərdən bəri məlumdur. Fəxrlə demək olar ki, tarixi şəxsiyyətlərdə onun bəxti gətirib. Xüsusilə, qəhrəmanlar və şairlər qibtə ediləcək dərəcədə varımızdı. Başqa millətin, xalqın tarixi şəxsiyyətini özünləşdirmək üçün heç kəsin qapısına getməmişik və heç bir millətin oğlunu öz adımıza çıxmaq iddiasında da deyilik.

Lap yaxın keçmişimizdə də bizim xalqın sərkərdə oğulları yadellilərə qarşı döyüş meydanlarında igidliklə vuruşub, ad-san qazanıblar. Orduda nümunəvi xidmət edib yüksək rütbə və ordenlərlə təltif olunublar.

General-leytenant bəy Yadigarov da belə tarixi şəxsiyyətlərdən biri olub. O, Borçalının Təkəli kəndindəki Yadigarovlar nəslindəndir. 1853-cü ildə Kırım müharibəsi başlananda podpolkovnik İsrail bəy Azərbaycanlılardan ibarət min nəfərlik süvari-müsəlman briqadasının komandiri müavini (komandir polkovnik Meşşeryakov idi - Ş.N) olmuşdur. Bir il sonra Kuruq dərə uğrunda gedən döyüşlərdəki hərbi məharətinə görə ona polkovnik rütbəsi verilir. 1854-cü ildə borçalılardan ibarət könüllü yığma "ovçu" döyüşçülər təşkil edən İsrail bəy ordunun tərkibində ikinci süvari Azərbaycan alayı təşkil edir. Özü də həmin alayın komandiri olur.

İnqilabdan əvvəl yaşamış rus hərbi tarixçisi general-leytenant M.İ.Baqdanoviç 1876-cı ildə Sankt-Peterburqda nəşr etdirdiyi dörd cildlik "1853-56-cı illərdə Şərqi müharibəsi" adlı monumental əsərində azərbaycanlı polkovnik İsrail bəy Yadi-garovun hərbi məharətindən iftixarla söhbət açır. Təkcə M.İ.Baqdanoviç yox, keçmiş və müasir hərbi tarixçiləri öz əsərlərində general-leytenant bəy Yadigarovu azərbaycanlı kimi yazırlar. Lakin professor V.A.Parsamyana "1801-1900-cü illərdə erməni xalqının tarixi" adlı monoqrafiyasının 275-ci səhifəsində polkovnik Yadi-garovu erməni xalqının sərkərdəsi kimi təqdim edir. Familyasını da bilərəkdən "Ediqaryan" kimi

şəxsən indiyədək "Ediqaryan" familyasında erməniyə rast gəlməmişəm.

İkinci iradım yenə sizin xalqın professoru olan S.P.Aqayandır. Sizdə mən eşidib görməmişəm, amma bizdə Vəkilov familyası hər yerdə fəxrlə çəkilir. Çünki bu familya sevimli şairimiz Səməd Vurğuna məxsusdur. Hələ ötən əsrin əvvəllərində belə bu familyanı daşıyan görkəmli şair, dövlət xadimi, hərbiçilər olub. Onlardan biri də bayaq söhbət açdığım müharibənin (1853-55-ci illər) fəal iştirakçısı, qəhrəmanı kapitan Mənsur ara Vəkilov idi. 1855-ci il sentyabrın 12-də Qafqaz Əlahiddə Ordusunun komandanın verdiyi bu əmrdə oxuyuruq:

"Üçüncü süvari - müsəlman (Azərbaycan - Ş.N.) alayındakı qazaxlılardan ibarət sotniyanın komandiri, kapitan Mənsur ağa Vəkilova "İgidliyə görə" üstü yazılı dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Ana ordeni", Qazax bəy polusotiyasından olan milis praporşiki Mir Mirzə Məhəmməd Şərif



General-leytenant
İsrail bəy Yadigarov
(1815-1884)

TARİXİ FAKTIN TƏHRİFİ

yazır. Təcəblüdür ki, professor izi itirmək üçün qəsdən heç bir mənbə də göstərmir və ancaq 1877-1878-ci il rus-türk müharibəsindəki fəaliyyətindən söhbət açır. Əgər professor V.A.Parsamyana dəqiq mənbə tapmaqda çətinlik çəkirsə, biz ona yerini göstərə bilərik. Qoy, professor Parsamyana yolu Moskvada düşəndə zəhmət çəkib Mərkəzi Dövlət Hərbi-Tarix arxivində saxlanan, hələ 1853-cü ildə yazılan 38 nömrəli fondakı, 47 nömrəli işi açıb oxusun. Orada yazılır:

Azərbaycanlılardan təşkil olunmuş süvari-müsəlman briqadası hər biri beş yüz nəfərdən ibarət iki alaya bölünürdü. Alay komandirləri - polkovnik Mezensev və milliyətcə azərbaycanlı olan podpolkovnik İsrail bəy Yadigarov idi".

Professor Parsamyana bir sənədin də yerini demək istərdim. O sənəd həm mənzilə yaxındadır, həm də orada onun həmyerlilərinin də adı və fəaliyyəti qeyd olunub. Mən seksən yeddi nömrəli sənəd Tbilisidəki Mərkəzi Dövlət Tarix Arxivində saxlanılır. Oada oxuyuruq:

"1854-cü il iyulun 24-də Kürəkdərə döyüşlərində iştirak edənlər: gürcü - general-mayor Yason Çavçavadze (Nijeporod draqun alayının komandiri)... erməni general-leytenant V.O.Behbudov - (rus ordusundakı Aleksandropol dəstəsinin komandiri), azərbaycanlı-podpolkovnik İsrail bəy Yadigarov (2-ci süvari-Azərbaycan alayının komandiri). Osetin-ştab-kapitan Dudarov (Don süvari-artilleriya divizionunun 1-ci batareya komandiri).

"Hörmətli" professor Parsamyana, bir daha bildirib ki, bu sənəddən general-leytenant M.İ.Baqdanoviç, istifadə olan polkovnik, tarix elmləri doktoru Hacı Murad İbrahimbəyli və başqa mötəbər müəlliflər öz əsərlərində vicdanla istifadə ediblər. Amma nədənsə siz vicdanınızı itirib "Azerbaydjanes" sözünü "armenin" kimi oxumusunuz. Polkovnik İsrailbəy Yadigarovun azərbaycanlı olması haqqında çoxlu dəlillər gətirərdim. Amma sizi "yormağ" istəmirəm. Bircə şeyi bilirəm ki, bu familya bizdə - biz azərbaycanlılarda indi də işlənir. Amma mən

oğluna podporucik rütbəsi, Borçalı bəy polusotniyasının vəkili, Məmmədşah bəy Ağasultanova gümüş temlyak gəzdirmək hüququnda yunker rütbəsi, Qazax bəy polustansiyasından Mustafa ağa Eyyub ağa oğluna "İgidliyə görə" yazılı gümüş medal, Qazax sotniyasından Mustafa ağa Mirzəli ağa oğlu Vəkilova gümüş temlyak gəzdirmək hüququnda yungerlik rütbəsi verilsin" (Bax: "Kafkaz"qəzeti, №75, 24 sentyabr 1855-ci il).

Bu sitatı gətirməkdə məqsədim ondan ibarətdir ki, professor Satur Ağayan özünün 1978-ci ildə nəşr etdirdiyi "Erməni xalqının tarixi taleyində Rusiyanın polu" monoqrafiyasında (səh.210-211-də) kapitan Mənsur ağa Vəkilovu oxucuya erməni "Martiros Vekilev" kimi təqdim edir. Hələ 1826-cı ildə Şamaxor və Gəncə, Lopi - Pənbək rayonunda, Dilican dərəsindəki döyüşlərdə Qazax süvari dəstəsinin iranlılara qarşı göstərdiyi qəhrəmanlıqlar bizim xalqa yaxşı məlumdur.

Raport və əmrlərdə kapitan Mənsur ağa Vəkilov danışılarda "M.Vekilov" yazılır. Görünür professor Ağayanın əlinə də girəvə burdan düşüb.

Əgər professor Aqayan Əlahiddə Qafqaz korpusunun baş komandanı general N.N.Muravyovun "Kafkaz"qəzetində dərc olunmuş əmrini oxusaydı görərdi ki, general N.N.Muravyov kapitan Mənsur ağa Vəkilovun başçılıq etdiyi Qazax süvari dəstəsinin hərbi əməliyyatlardakı qəhrəmanlığını bir neçə dəfə necə yüksək qiymətləndirir. Yəqin ki, oxuyub, amma onu Mənsur ağa Vəkilovun qəhrəmanlığından çox ad-familiyasını dəyişib "Martiros Vekilev" eləmək düşündürüb.



Şamistan
NƏZİRLİ